

UDK: 323 (497.6) "198/199"
Izvorni naučni rad

ALTERNATIVNA POLITIČKA SCENA U BOSNI I HERCEGOVINI (UDRUŽENJE ZA JUGOSLAVENSKU DEMOKRATSKU INICIJATIVU, PRETPARLAMENT JUGOSLAVIJE, FORUM ZA ETNIČKE ODNOSI)

Edin Omerčić

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

U članku autor podsjeća da je od 1989. godine na političkoj sceni Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i SR Bosne i Hercegovine, između ostalih, postojala i alternativna politička opcija koja, međutim, nije uspjela realizirati svoje ideje zbog moćnog talasa nacionalizma koji je zastrašujuće preplavio jugoslavenski prostor.

Ključne riječi: Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu – UJDI, Pretparlament Jugoslavije, Okrugli stol vlasti i opozicije, Forum za etničke odnose, Teze za model Ustava Bosne i Hercegovine

UDRUŽENJE ZA JUGOSLAVENSKU DEMOKRATSKU INICIJATIVU (UJDI) osnovano je gotovo neprimjetno u tadašnjoj javnosti. UJDI se u štampi Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine nije spominjao, a dnevni list *Oslobođenje* pisao je kratko o njemu tek deset mjeseci nakon osnivanja, tj. u decembru 1989., kao o alternativnoj političkoj sceni. Ostavljeno na margini dnevnopolitičkih dešavanja, za UJDI nije bilo mnogo prostora u štampi jer je ona bila okrenuta u pravcu praćenja promjena u još uvijek vladajućoj partiji (do prvih višestranačkih izbora), zatim u predstavljanju Saveza komunista BiH (SKBiH) – Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH), Saveza

reformskih snaga Jugoslavije te novoosnovanih jednonacionalnih stranaka, koje će uspostaviti koalicijsku vlast u BiH nakon izbora u novembru 1990., a to su bile: Stranka demokratske akcije (SDA), Srpska demokratska stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). U odnosu na spomenute stranke i njihove lidere, mnogo manju medijsku pažnju dobili su osnivači mostarske podružnice UJDI¹ u večernjem dnevniku Televizije Sarajevo, što su prenijele i neke druge televizijske kuće.

UJDI je osnovan 2. februara 1989. godine u Dvorani VII. Filozofskog fakulteta u Zagrebu², a izdavanje njegovih časopisa *Republika* i *Vreme* financirano je putem dobrovoljnih priloga i pretplate čitalačke publike. Osnivačku skupštinu otvorio je Branko Horvat i predložio radno predsjedništvo u čijem sastavu su bili izabrani: Vesna Pešić, Shkelezen Maliqu, Lev Kreft, Siniša Maričić, Predrag Matvejević i Branko Horvat. Članom ovog udruženja mogao je pismenom prijavom postati svaki državljanin SFRJ, koji prihvaća Program Udruženja, uz slobodu da član UJDI-ja može slobodno biti i član u drugim organizacijama. Razlozi osnivanja UJDI-ja su nepostojanje inicijativa koje bi u isto vrijeme bile i demokratske i jugoslavenske te nastojanje da se takva jedna inicijativa uvede u politički život Jugoslavije. Programski su polazili od stajališta da pravni sistem i Ustav SFRJ onemogućavaju demokratsko djelovanje javnosti te da Federacija naspram republika nema dovoljnu političku moć. U Manifestu su naglasili da će UJDI nastojati djelovati tako da omogući konstituiranje Jugoslavije kao “demokratske i federativne zajednice, tj. kao zajednice državljana i federalnih jedinica” koja će biti politički organizirana tako da će, posredstvom jugoslavenskog parlamenta, u domovima biti neposredno predstavljani jugoslavenski državljani, odnosno federalne jedinice.³ Cilj im je bio “[...] političko i kulturno djelovanje radi demokratskog konstituisanja i integrisanja Jugoslavije”.⁴

¹ Osnivači mostarske podružnice UJDI bili su Borislav Grahovac, Petar Milić i Mithad Krilić.

² Zapisnik sa Osnivačke skupštine Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu. u: *Republika*, god. I. br.1. mart 1989. 4. (dalje: Zapisnik)

³ Manifest za jugoslavensku demokratsku inicijativu. *Republika*, god.I. br.1. mart 1989. 3. (dalje: Manifest)

⁴ Šarac A. Alternativna politička scena. UJDI. Bez partijskih ambicija. *Oslobođenje*, 21. 12. 1989. 2.

Nakon Osnivačke skupštine podružnice UJDI-a počele su se osnivati i u Bosni i Hercegovini. Podružnica u Mostaru osnovana je 27. maja 1989., a u Sarajevu 21. juna iste godine. Razlika između ove dvije podružnice bila je u tome što je UJDI iz Mostara zatražio registraciju kao udruženje građana pri SSRN BiH, dok UJDI u Sarajevu to nije uradio, te je pravno djelovao izvan tadašnjeg sistema.⁵ U Tuzli je 13. januara 1990. osnovan Inicijativni odbor za organiziranje i registriranje UJDI-ja.⁶ Prema riječima Borislava Grahovca, jednog od osnivača podružnice u Mostaru, "Mostarska podružnica UJDI-a je okupljala par stotina politički heterogenih članova, [...], većina članova bili su intelektualci i studenti, koji su bili dovoljno hrabri da javno izraze njihovu podršku novom demokratskom pokretu [...]"⁷ Krajem decembra 1989., neposredno prije početka 14. vanrednog kongresa SKJ, u amfiteatru Fakulteta političkih nauka u Sarajevu predstavnička tijela UJDI-ja iz svih dijelova Jugoslavije održala su konferenciju na kojoj je podršku delegata dobio Branko Horvat. On je izrazio neophodnost preobražaja jugoslavenskog društva, transformaciju komunističke partije u socijaldemokratski savez, kako bi se promjenama *odozgo* utjecalo na društvo i stvorio demokratski ambijent. Na konferenciji je odbačena ideja da UJDI postane politička stranka, a zbog svojih članova koji su različitih političkih opredjeljenja odlučeno je da treba ostati samo kao Udruženje.⁸ Tokom 1989. i 1990. UJDI je bio organizator niza tematskih sastanaka o aktualnim problemima u Jugoslaviji, između ostalog, i o Kosovu. Glavne inicijative tokom djelovanja UJDI-ja bile su: legalizacija prava na političko organiziranje, sloboda štampe i medija, slobodni izbori i izmjena Ustava SFRJ,

⁵ Isto.

⁶ Zadatak da obavi sve formalnosti za registraciju udruženja koje bi djelovalo kao javni forum ili tribina dobio je Inicijativni odbor kojeg su činili: dr. Ahmet Čolić, Kadrija Hadžić, Nedžad Ibrahimović, Aljoša Fazlić i Aleksandar Adamović. Vidi: *Front slobode*, 16. 1. 1990. 5.

⁷ Feljton: Balkansko ogledalo (1); UJDI u Mostaru; Odbacivanje komunizma; Dr. Borislav Grahovac. Grahovac na ovom mjestu govori: "Znali smo da našom aktivnošću rizikujemo naše živote, ali nismo u tom trenutku znali u kom obimu, kasnije sam saznao da smo bili stavljeni na tajni spisak za hapšenje ili eventualno pogubljenje. Komunistička vlast u Bosni i Hercegovini je bila potpuno svesna naše aktivnosti. Špijuni su bili svuda. Vlast 'crnog vilajeta' je išla tako daleko da je napravila listu od tridesetak intelektualaca, koji su bili označeni kao opasni, jer su bili demokratske orijentacije i u slučaju vanrednog stanja trebali su biti likvidirani". Vidi: *Oslobođenje*, 1.4.2009. 42-43.

⁸ Isto. 3. 4. 2009. 40-41.

što bi omogućilo izbore za Ustavotvornu skupštinu, u čemu su vidjeli priliku da se na miran i demokratski način preobrazi jugoslavensko društvo i država. Zacrtnane ideje prekinuo je rat.

UJDI je u svom zalaganju za sprečavanje i zaustavljanje rata na prostoru Jugoslavije davao svoj doprinos osnivanjem i radom Pretparlamenta Jugoslavije.⁹ Kao osnovni i prvi zahtjev na putu rješavanja krize u Jugoslaviji traženo je raspisivanje izbora za Savezno vijeće Skupštine Jugoslavije što bi, prema mišljenju Božidara Gaje Sekulića, iznesenog nakon sjednice Pretparlamenta održane u Sarajevu 24. juna 1991, “[...] bitno izmijenilo stanje ustavnog haosa i beznadežnog osjećanja građana”.¹⁰ U to vrijeme su institucije SFRJ: Savezno vijeće, Savezna skupština i Predsjedništvo bile blokirane ili u stanju disolucije. Na trećoj sjednici Pretparlamenta 6. jula 1991. pokrenuto je osnivanje Okruglog stola vlasti i opozicije¹¹ u čiji bi sastav ušli predstavnici Skupštine SFRJ,

⁹ *Pretparlament Jugoslavije* činilo je oko trideset građanskih stranaka i pokreta, od kojih su u sastav Pretparlamenta ulazila po dva predstavnika/dvije predstavnice “svih političkih stranaka, udruženja, pokreta, grupa, sindikata i vanstranačkih ustanova” sa teritorije Jugoslavije. Pretparlament je imao savjetodavni status, a njegovi zaključci su imali karakter javnih stavova i preporuka postojećim organima vlasti. Radio je na načelima koja su primjenjivale parlamentarne demokratije i to sve “dotle dok se ne uspostave ustavne i zakonske osnove parlamentarne demokratije”. Radni jezici su albanski, makedonski, mađarski i srpskohrvatski-hrvatsko-srpski. Izvod iz čl. 2. *Poslovnika* glasi: “Predsedništvo čine Predsednik i četiri člana sa mandatom za dvije sednice”. Ovaj kratki mandat sugerira na to da su članovi bili svjesni činjenice da moraju djelovati efikasno i brzo ako žele promijeniti okolnosti pod kojima djeluju, ali isto tako i da su svjesni prilike i mogućnosti koju su iznašli za mirno rješenje krize koja se ukazivala. Vidi: Pretparlament Jugoslavije - Osnivački akt. u: *Republika*, god. III. 1-31. 7. 1991. 7.

¹⁰ U svojoj *Preporuci* upućenoj javnosti, Skupštini SFRJ te Skupštinama republika i pokrajina, Pretparlament Jugoslavije preporučuje donošenje dviju odluka od kojih bi prva bila vezana za “Konstitucionalni akt” kojim bi se u određenim pitanjima regulirala nadležnost zajedničke države, između ostalog i nepovredivost unutrašnjih i spoljnih granica; a druga bi odluka bila zakazivanje izbora za “Savezno vijeće i donošenje odgovarajućeg izbornog zakona kojim će se obezbijediti ravnopravna zastupljenost građana, naroda, republika i pokrajina, kako bi se objedinio demokratski legitimitet Skupštine Jugoslavije da, u određenom roku, donese nov ustav kojim bi se našao trajan izlaz iz sadašnje krize i, istovremeno, predvidjela procedura za mirno i demokratsko samoopredjeljivanje naroda i republika”. Vidi: *Republika*, god.III. 1-31. 7.1991. 8.

¹¹ *Okrugli sto vlasti i opozicije* konstituiran je u Sarajevu, 28. jula 1991. godine. Svrha ovog foruma bila je utvrđivanje minimalne zajedničke funkcije jugoslavenske države. Bilo je predviđeno da Forum bude sastavljen od predstavnika saveznih organa vlasti, republičkih parlamenata, predsjednika parlamentarnih stranaka, vanparlamentarne demokratske opozicije,

savezne vlade, predstavnici skupština i vlada republika i pokrajina i predstavnici Pretparlamenta Jugoslavije. Na istoj je sjednici radna grupa Pretparlamenta Jugoslavije donijela Predlog za donošenje zakona o izboru i opozivu poslanika u Saveznom veću Skupštine Jugoslavije u kojem napominju kako bi od izuzetnog značaja bilo da broj izbornih jedinica bude što je moguće manji, a optimalno bi rješenje bilo da cijela republika, odnosno pokrajina bude jedna izborna jedinica, a u slučaju da se optira za više izbornih jedinica, broj izbornih jedinica u republici ne bi trebao biti veći od šest, a u pokrajini ne veći od četiri.

Na drugoj sjednici Okruglog stola vlasti i opozicije koja je održana u Sarajevu od 31. augusta do 1. septembra 1991., usvojena je Platforma Pretparlamenta Jugoslavije kojom se savjetuje da bi se na Okruglom stolu vlasti i opozicije trebalo usredsrediti “[...] na pet neuralgičnih tačaka povezanih sa sukobom”.¹² Na petoj sjednici održanoj također u Sarajevu, 26. januara 1991., učinjen je korak naprijed u traženju šanse za obustavljenje oružanih sukoba pokušajem predlaganja Ugovora o miru.¹³ Ugovor o miru upućen je svim političkim akterima u Jugoslaviji, domaćoj i međunarodnoj javnosti i Mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji, a na šestoj sjednici (Sarajevo, 11. i 18. januar 1992.), i dalje je razmatran Ugovor o miru, koji je inicirao sastavljanje Međuparlamentarnog saveta kojim bi prestao rad Okruglog stola. Cilj Međuparlamentarnog saveta bio bi da utiče na jačanje mirovnog procesa, na saniranje i uklanjanje posljedica oružanog sukoba, obnovu saradnje između jugoslavenskog naro-

mirovnih i sindikalnih pokreta, te Pretparlamenta Jugoslavije. Cilj je sprečavanje ratnih sukoba. Prema mišljenju Nebojše Popova “Okrugli sto vlasti i opozicije mogao bi odigrati ključnu ulogu u pokretanju saveznog izbornog procesa kroz koji bi se – obezbeđenjem odgovarajućih uslova – jasno artikulirali svi predlozi o rešenju sporova i javnosti predstavile ličnosti koje bi dobile poverenje birača za konkretne predloge. Rezultat izbora bio bi konstituisanje demokratski legitimnog civilnog organa vlasti koji bi, mimo bilo čije nacionalne majorizacije (...) doneo odluku o budućnosti Jugoslavije”. Vidi: Nebojša Popov, Za autoritet civilne vlasti. *Republika*, 1-31. 7. 1991. 7.

¹² Ovih pet tačaka su: kontrola oružanih formacija, poštovanje međunarodnih konvencija, status građana u položaju etničkih manjina, nastupajući kolaps privrede i preteći socijalni rat, kao i status i djelovanje masmedija. Vidi: *Republika*, god. III. 16-30. 9. 1991. 9.

¹³ *Ugovor o miru* označio bi “diskontinuitet sa ‘starim režimom’ i rasplamsavajućim sukobima, a počivao bi na garantiranim ljudskim pravima, transformaciji svojinskih odnosa na načelima moderne ekonomije, parlamentarnoj demokratiji, te racionalnom i pravednom rešenju glavnih žarišta sukoba”. Vidi: *Republika*, god. III. 1-15. 11. 1991. 16.

da, unapređenje poštivanja individualnih i kolektivnih ljudskih prava, širenje zona demilitarizacije, iznalaženje puteva za aktivno učešće u evropskim integracijskim procesima itd.¹⁴

UJDI je bio dio jedne demokratske, liberalne, ali nažalost politički neujedinjene i nedovoljno definirane političke opcije krajem 80-ih i početkom 90-ih godina 20. stoljeća, koja je postojala tokom kratkog razdoblja na jugoslavenskoj političkoj sceni, odnosno nedovoljno dugo da bi imala snažnijeg utjecaja na javnost. Tokom postojanja UJDI je apelirao, davao izjave i pozive za izlazak iz krize, za sprečavanje oružanih sukoba, za njihovo zaustavljanje nudeći opcije o nenasilnom preobražaju jugoslavenskog socijalizma u višestranački, demokratski, parlamentarni sistem u okvirima jugoslovenske federacije.

Izvještaj o stanju u Bosni i Hercegovini štampan 1992. godine, nastao je kao rezultat istraživačkog projekta Foruma za etničke odnose pod naslovom: *Bosna i Hercegovina 1989 - 1992: Od višepartijskog šovinizma, preko građanskog rata do demokratske koegzistencije (Osnovni uzroci i karakteristike sadašnjeg stanja i moguće opcije za budućnost)*. U Izvještaju su, između ostalog, predstavljene i Teze za model Ustava Republike Bosne i Hercegovine.¹⁵ U Osnovnim odredbama propisuje se da je Republika BiH “[...] suverena država građana i konstitutivnih etniciteta (Muslimana, Srba i Hrvata), kao i pripadnika nacionalnih manjina koji žive na njenoj teritoriji”.¹⁶ Teritoriju Republike BiH činile bi regije, poštujući načela “da se regije ne određuju već da se one prepoznaju”, pri čemu je potrebno uvažiti naučno verificirane parametre ekonomskih, kulturnih, istorijskih i na samom kraju – etničkih obilježja. Državnu vlast bi vršili građani Bosne i Hercegovine, i to neposredno, preko izabranih predstavnika u Vijeću građana Skupštine BiH, vijećima regionalnih skupština i skupštinama općina. “Konstitutivni etnicitet multinacionalne zajednice BH učestvuju ravnopravno u vršenju najviše (ustavotvorne i zakonodavne) vlasti u Veću etniciteta Skupštine RBH i u većima etničkih zajednica skupština regija [...]”.¹⁷ U Tezama se definišu funkcije i nadležnosti Republike,

¹⁴ *Republika*, god. IV. 1-15. 3. 1992. 16.

¹⁵ Grebo Z. Jojić B. 1992. Teze za model Ustava Republike Bosne i Hercegovine. Vidi: *Bosna i Hercegovina između rata i mira*. Beograd-Sarajevo: Forum za etničke odnose.134-149.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

koja pored osiguravanja osnovnih sloboda i prava čovjeka, jednakosti ljudi i građana treba poštivati i ravnopravnost “[...] konstitutivnih etniciteta, podjelu teritorije BiH na regije i opštine, jedinstvo privredno-tržišnog sistema [...], sve vrste saobraćaja i komunikaciju, plan demilitarizacije i zaštitu životne sredine, ustavnosudsku kontrolu, kontrolu regionalnih upravnih organa, na osnovu i u granicama Ustava i zakona, sudovanje po vanrednim pravnim lekovima i u posebno odrađenim slučajevima”.¹⁸ Najviši organ državne vlasti Republike bila bi Skupština Republike BiH, sastavljena od Vijeća građana i Vijeća etniciteta. Vijeće građana birali bi građani Republike Bosne i Hercegovine u izbornim jedinicama. Narodni poslanici Vijeća građana birali bi se neposredno, tajnim glasanjem, kao i narodne poslanike Vijeća etniciteta na osnovu jedinstvenih lista predstavnika konstitutivnih etniciteta, pripadnika nacionalnih manjina i građana koji se nacionalno ne izjašnjavaju. Oba Vijeća ravnopravno bi učestvovala u donošenju ustava, zakona i drugih akata kojima se ostvaruju funkcije Republike. Predsjedništvo Republike BiH bilo bi kolektivni šef države, predstavljalo Republiku u međunarodnim odnosima, postavljalo diplomatske predstavnike, predlagalo Skupštini mandataru za sastav Vlade i kandidate za izbor sudija Ustavnog i Vrhovnog suda. Izvršnu vlast Republike obavljala bi Vlada donoseći odluke, uredbe i druge akte za izvršenje zakona, propisa i općih akata iz domena Skupštine Republike.

U Tezama regija bi imala zakonodavnu vlast u oblasti obrazovno-vaspitanog sistema, regionalnih poreza, informiranja, kulture, međunarodne i međuregionalne ekonomske, kulturno-obrazovne saradnje. U nadležnost regije ulazilo bi dalje drugostepenovano sudovanje, regionalna uprava i samouprava, ombudsman itd. Regija bi imala svoju skupštinu koja bi na teritoriji regije vršila zakonodavnu vlast na osnovu Ustava i zakona Republike, osnovnog zakona regije i međuregionalnih i međunarodnih ugovora. Skupština regije donosila bi zakone iz svoje nadležnosti određene Ustavom; zatim opće akte za sprovođenje zakona, program razvoja regije, budžet i završni račun, predstavljala regiju, vladu regije, ombudsmana regije, regionalne i općinske sudije i obavljala ostale poslove određene Ustavom i zakonima Republike i zakonima regije. Izvršnu vlast bi obavljala Vlada regije donoseći odluke, uredbe i druge akte za izvršenje zakona Republike i regije. Predsjednik Vlade regije obavljao bi poslove predstavljanja regije prema Republici, drugim regijama u Republici

¹⁸ Isto.

i drugim subjektima Republike, stranim državama i međunarodnim organizacijama u okviru ustava i međunarodnih ugovora. Lokalnu samoupravu bi građani ostvarivali u općinama čiji bi teritorij bio određen zakonom regije. Posebnim zakonom regulirala bi se organizacija, izbor članova općinske skupštine kao i status Sarajeva i glavnih gradova regija. “Opštine mogu međusobno saradivati u okviru jedne ili više regija RBH. Opština ima pravo na sudsku zaštitu kada smatra da su povređena njena Ustavom i zakonom određena prava. Protiv pojedinačnih akata kojima bi se kršila njena prava, opština može pokrenuti spor pred nadležnim sudom, a protiv zakona ili drugih propisa može pokrenuti i spor pred Ustavnim sudom RBH”.¹⁹

Autori Teza za model Ustava Bosne i Hercegovine su kod pitanja regionalizacije Bosne i Hercegovine polazili od naučno zasnovanih parametara kojima bi i Republici i regijama bilo omogućeno efikasno funkcioniranje.

Iz gore izloženog, otvaraju se mnoga pitanja na koja će biti moguće dati odgovore u daljnjim istraživanjima događaja i procesa iz vremena sredine osamdesetih godina 20. stoljeća. Jedno od tih pitanja bilo je i pitanje regionalizacije, od različitih tumačenja do shvaćanja samog pojma te načina na koji se sam proces regionalizacije predlagao za Bosnu i Hercegovinu u prvoj polovini devedesetih godina 20. stoljeća. Također, otvaraju se pitanja vezana za smjenu “stare” i “nove” vlasti i njenih političkih vođa, zatim pojavu novih opcija na političkoj sceni: jednonacionalnih, nacionalističkih, građanskih, liberalnih i drugih orijentacija, a uz to su se sve predstavljale kao demokratske.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Štampa

- *Republika*, organ građanskog samooslobađanja, Beograd
- *Front slobode*, Tuzla
- *Oslobođenje*, Sarajevo

¹⁹ Isto.

LITERATURA

- Grebo Zdravko i Jojić Branislava. 1992. *Teze za model Ustava Republike Bosne i Hercegovine: Bosna i Hercegovina između rata i mira*. Beograd-Sarajevo: Forum za etničke odnose.

Summary

THE ALTERNATIVE POLITICAL SCENE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (THE ASSOCIATION FOR YUGOSLAV DEMOCRATIC INITIATIVE, PRE-PARLIAMENT OF YUGOSLAVIA, FORUM FOR ETHNIC RELATIONS)

The Association for Yugoslav Democratic Initiative (AYDI) was formed on the founding assembly held in Room VII at the Faculty of Philosophy in Zagreb on 2nd February 1989. The members of the presidency were: Vesna Pešić, Shkelezen Maliqu, Lev Kreft, Siniša Maričić, Predrag Matvejević and Branko Horvat. Its *Manifest* proclaimed the intention to constitute Yugoslavia as a democratic and federative union of citizens and federal units. They conveyed their thoughts about peaceful solutions of the accumulated political problems in the journals *Republika* and *Vreme*. In Bosnia and Herzegovina regional branches of the Association were founded in Mostar and Sarajevo, while the procedure for registration was initiated in Tuzla. During its attempts to prevent and stop the war, the AYDI founded the Pre-parliament of Yugoslavia within which there was a *Round table of government and the opposition*. The suggested *Theses for the model of the Constitution of Bosnia and Herzegovina* did not endure in practice because they were stopped by the war and other political solutions.

Key words: Association for Yugoslav Democratic Initiative, Pre-parliament of Yugoslavia, Round table of government and the opposition, Forum for ethnic relations, *Theses for the model of the Constitution of Bosnia and Herzegovina*